

uitgezworven zijn uit hun land. Emigratie of immigratie, het hangt er maar vanuit hoe je het bekijkt, maar het is een wereld van verschil in beleving. De meisjes die we aan het woord hebben gehoord spreken héél goed Nederlands. Het is niet te vergelijken met de taalmogelijkheden van immigrantes van de eerste generatie, van welke nationaliteit dan ook. De meisjes hebben nochtans gelijk als ze zeggen dat ze fouten maken. Sommige 'fouten' drukken in perfecte – en volstrekt begrijpelijke – vorm uit wat ze willen zeggen. Iedere Nederlandstalige zal het zonder enige moeite begrijpen (en misschien ook heel mooi vinden) maar er blijven 'foutieve' zinswendingen of woorden in hun Nederlandse taal zitten. Als de meisjes er in het gesprek de aandacht op vestigen dan is dat omdat ze veeleisend zijn – veeleisend voor zichzelf. Zij willen niet 'voldoende' Nederlands kennen, ze willen zich niet kunnen 'verstaanbaar' maken: zij willen zichzelf en hun prestaties met strenge maatstaven bekijken. Het is niet voldoende om geen problemen te hebben. Jonge vrouwen in de emigratie lijken hier een voortrekkersrol te gaan vervullen. De sociale voorzieningen, scholen en vormingsinstellingen zullen hier in de toekomst rekening mee dienen te houden. Alleen (bijna) perfect wordt voldoende genoemd. Vrouwen dienen hierin gesteund te worden en niet gesust. Om deze Turkse vrouwen en meisjes kan niemand meer heen. Zij hebben leren 'opkomen', voor zichzelf. Zij laten het trouwens ook niet om voor hun moeders op te komen. Hun verhalen geven ook in zekere mate een stem aan hun moeders.

Gedurende vele jaren zag de theorie over immigratie eruit alsof in het hele proces geen vrouwen waren betrokken. Migrantessen leken als individuen niet te bestaan. De kern van de immigratie draaide inderdaad om de mannelijke arbeidskracht. Dat is echter geen excuus om immigrantes uitsluitend te bekijken als moeders van, vrouwen van, meekomers, nakomers. In het beste geval behandelen migratietheorieën migratie van vrouwen als een sociaal gevolg van de arbeidsmigratie van mannen. Als de vrouw op het toneel komt is zij een afgeleide, een aanhangsel, een sociaal gevolg. Maar emigrantessen bestaan echt... al lijkt het er soms op of 'wij' – journalisten, sociologen, historici, burens, stadsgenoten, leerkrachten of automobilisten – samen zouden kunnen zweren dat 'zij' niet bestaan.

Magda Michielsens
Roger Quintens

Hoofdstuk 5 Immigratie en maatschappelijke verschuivingen in Belgisch-Limburg

De aantrekking en de tewerkstelling van duizenden buitenlanders heeft de autochtone, Limburgse samenleving zeker niet ongeroerd gelaten. Deze volksverhuizingen waren het gevolg van de industriële ontwikkeling die in die provincie voor en voornamelijk na de Tweede Wereldoorlog doorgang vond. Migratie en immigratie gingen met industrialisatie samen, maar een industrialisatie van een specifieke sector: de steenkool.

Hieromtrent kunnen twee bedenkingen gemaakt worden. De *eerste* heeft betrekking op de wijze waarop in Limburg de 'inburgering' van de (im)migratie plaats vond; de *tweede*, op de toekomst van de migrantenaanwezigheid in Limburg, wanneer de hoofdreden en -oorzaak van de migrantentewerkstelling, met name de mijnarbeid, voorgoed verdwijnt.

De ontwikkelingsvormen van migratie en mijnindustrie in Limburg

De aanwezigheid van vreemdelingen in Limburg is aan de ontwikkeling van de mijnindustrie na 1920 honkvast verbonden.

Om deze vreemdelingenaanwezigheid te beschrijven kunnen verschillende criteria gebruikt worden.

Men kan bijvoorbeeld de evolutie van de opeenvolgende nationaliteiten die naar Limburg overkwamen nagaan: (a) *vòòr de tweede wereldoorlog*: de immigranten uit Nederland en uit de rurale gebieden van Centraal-, Oost- en Zuid-Europa (Hongarije, Polen, Tsjechoslovakije, Joegoslavië, Rusland en Italië), (b) onmiddellijk *na de tweede wereldoorlog* de Italianen en Oost-Europese vluchtelingen en vervolgens vanaf 1956, de Grieken en de Spanjaarden en (c) tijdens de *hoogconjunctuur van de Golden Sixties* (1962-1968): de (im)migranten uit Turkije en Marokko.

Maar gelijklopend met deze migratiegolven ziet men ook een (langzaam) proces van 'inburgering' in de Limburgse samenleving tot stand komen.

Dit *inburgeringsproces* kan op tweeërlei wijzen bekeken worden:

- (a) bij iedere nationale migrantengemeenschap.
- (b) bij de globale Limburgse samenleving.

(a) Het is zeker dat elke migratiegolf en elke nationale gemeenschap die in de ondergrond van de mijnen steenkool ging houwen eigen mogelijkheden, deugden en waarden mobiliseerde om de dulzaamheid van de gastgemeenschap te bevorderen, laat staan niet op de proef te stellen. Hiervoor konden inderdaad verschillende middelen aangewend en verschillende argumenten bespeeld worden. De gemeenschappelijke geloofsbelijdenis – in casu het katholicisme – speelde zeker in het voor-

deel van de Polen, de Italianen en de Spaanjaarden. De gemeenschappelijke vrees voor en haat van dictatoriale (politieke) regimes speelden ontegensprekelijk in het voordeel van (politieke) vluchtelingen, eerst van Oost-Europa (Polen, Hongaren, Tsjechen, Oost-Duitsers) vervolgens van Zuid-Europa (Spanje, Griekenland) maar in veel mindere mate voor de Turken.

Tenslotte kon, naargelang de duurtijd van het verblijf steeg, afstand van de eigen (vreemde) nationaliteit gedaan worden door de Belgische nationaliteit aan te vragen en te bekomen. Alhoewel iedereen weet dat deze strikt juridische integratie alle etnische en allochtone sociaal-culturele kenmerken in Belgische of Vlaamse cultuurpatronen niet plotseling kan omtoveren, geeft de stap naar de naturalisatie toch een duidelijk teken van de als zo belangrijk ervaren 'integratiewil' van de migrant. (1)

Op basis van al die voornoemde elementen kan men het 'aanwezigheidsprofiel' van de verschillende migrantengemeenschappen in Limburg schetsen. Maar dit profiel is steeds labiel en relatief. Naargelang de mode of (re)acties in de media en de publieke opinie is dit profiel voor vlugge veranderingen vatbaar. Dat deze aanwezigheidsprofielen met positieve en negatieve vooroordelen en stereotypen beladen worden is moeilijk te voorkomen.

(b) Om dit gevaar enigszins te ontwijken moet de aandacht van de geïnteresseerde toeschouwer van de migrantengemeenschap(en) afgeleid en naar de gastgemeenschap gericht worden.

De geschiedenis van het onthaal en de inpassing in de Limburgse gastgemeenschap doorloopt een reeks fasen waarvan de belangrijkste de volgende zijn:

1) *Eerste fase: de tijd van de mijn.*

Ieder nieuwe immigratie zal deze tijd doormaken met name een tijd waar de nieuwe, pas aangekomen (im)migrant aan de totale heerschappij van het mijnpaternalisme onderworpen wordt. Werken, wonen, winkelen, leren, bidden, medisch verzorgd worden, bewaakt worden, sportbeoefenen en bioskoop lopen, gebeuren onder het waakzaam oog van de mijntoren ... van de wieg tot het graf. De integratie loopt langs het arbeidsproces: dat van de ondergrondse mijnarbeid. De mijn is een soort staat in de staat en de mijnwerkers zijn hiervan de (on)mondige onderhorigen die in een ruimtelijk afgescheiden samenleving verblijven (de mijn-cités van Winterslag, Zwartberg, Waterschei, Heusden-Zolder, Houthalen, Beringen, enz...). (2)

Maar onder druk van verschillende factoren kan deze alleenheerschappij tijdens de jaren zestig niet meer gehandhaafd blijven.

2) *Tweede fase: de tijd van de (gemeentelijke) integratie, van de collectieve opstelling en van sociale beweging(en).*

De recrutering en de aankomst van nieuwe gastarbeiders uit Marokko en

voornamelijk Turkije, de herstructurering van de steenkoolproductie in België samen met de opeenvolgende mijnsluitingen, eerst in Wallonië en vervolgens ook in Limburg, de verspreiding van de vreemdelingentewerkstelling buiten de mijnen en meer bijzonder in de metaalbouw (automobielnijverheid) en de bouwnijverheid, de aanwezigheid van steeds grotere groepen migrantenkinderen en schoolrijpe jongeren, zijn een reeks factoren die de provinciale en plaatselijke gemeentelijke overheden niet onbetuigd lieten.

De migrantenaanwezigheid was niet meer door een fabriekspoort of een mijnwijk af te zonderen. Om de autochtone en de verschillende allochtone gemeenschappen te doen samenleven, wordt de Provinciale Onthaaldienst Gastarbeiders (POG) in Hasselt opgericht (1965) en in verschillende (mijn)gemeenten worden gemeentelijke adviesraden ingesteld (Heusen-Zolder, Genk,...).

Lokale participatie en inspraak worden bevorderd met betrekking tot het gemeentebestuur en in concrete aangelegenheden zoals sport, recreatie, onderwijs, buurtleven.

Samen met deze nieuwe 'openheid' van de gastgemeenschap zijn er vele pogingen van de respectieve migrantengemeenschappen om zich (in en buiten de vakbonden om) te structureren en te organiseren.

Deze verschillende definities en mobilisatievormen kunnen in die tijden als volgt getypeerd worden:

Mobilisatievormen en -mogelijkheden van, voor en door migranten

<i>Types</i>	<i>Arbeider en klassegenoot</i>	<i>Vreemdeling en burger</i>	<i>Immigrant en minderheid</i>	<i>Arme en marginaal</i>
<i>Principes</i>				
Vereenzelviging 'met'	Immigrant = werknemer, dubbel uitgebuit en militant van de arbeidersklasse.	Immigrant = vreemdeling niet-Belg.	Immigrant = individu geworteld in en drager van een cultuur, een beschaving, een eigenheid.	Immigrant = arme, gemarginalizeerde, bewoner van verlaten wijken (vierde wereld).
Oppositie 'tegen'	Het kapitalisme als uitbuitings- en overheersingssysteem, in de handen van de burgerij	Belgisch nationalisme. België als nationaal grondgebied. De instellingen die nationale integriteit, waarden en patrimonium moeten bewaken.	Cultureel imperialisme. Wat de uitdrukking en de ontplooiing van de eigen cultuur belemmert. De dominante cultuur als bedreiging, vernietiging van de culturele erfenis van de immigrant en zijn gemeenschap.	Alles wat marginalizeert en uitsluit: de school, het werk, het hospitaal, het OCMW, enz...
Doel 'voor'	Afschaffing van het kapitalistische economisch systeem. Oprichting van een internationaal socialistisch systeem dat tegelijkertijd de rassen-, culturele en nationale tegenstellingen overstijgt.	Afschaffing van de discriminatie tussen Belgen en vreemdelingen. Invoering van de gelijkheid en de broederschap tussen de burgers, over de nationale grenzen heen. De democratie tegenover de nationale staat.	Vorming van een pluralistische maatschappij, multi- of pluri-cultureel, waar alle minderheden kunnen samenwonen.	Ontplooiing van ieder individu als 'persoon', 'godelijke schepping' enz...

In deze tijden heersen ook vele verschillende, wat sociologen gewoon zijn te noemen, 'definities van het (migranten)probleem', met andere woorden uit zeer verschillende hoeken komen nieuwe actoren op, die zeggen met wie zij zich vereenzelvigen of voor wie zij het opnemen, verklaren tegen wie zij ten strijde trekken en wat hun uiteindelijke doel is. Het is een tijd van sociale beweging.

Maar deze bruisende tijd van multi-pele opstellingen en acties speelt zich af tegen de achtergrond van een zware tewerkstellingscrisis, hoge (migranten)werkloosheid en harde arbeidersstrijden tegen de dreigende en de effectieve mijnsluitingen.

Het (geslaagd) Limburgs integratiemodel vindt alvast zijn voltooiing en hoogtepunt in de zeer actieve, intense maar hopeloze strijd tegen de mijnsluitingen. Nooit was de solidariteit tussen de mijnwerkers en de plaatselijke bevolking zo groot. Deze eendracht en de collectieve opstelling van allen hebben het afdwingen van het Toekomstcontract en de realisatie van het geïntegreerd Actieprogramma dan ook mogelijk gemaakt. Men kan zich nu evenwel afvragen of dit niet het einde van het 'Limburgs integratiemodel' betekent?

Dit zou dan de *derde fase* van de migratiegeschiedenis van Limburg inluiden.

De mijn is dood en voor de toekomst: een etnisch gestratificeerde samenleving in Limburg?

De mijnsluiting heeft alvast voor alle mijnwerkers niet dezelfde gevolgen gehad. Velen hebben hun inkomenszekerheid kunnen redden omdat zij een ouderdoms- of invaliditeitspensioen hebben. Maar wie opnieuw aan de slag moet, komt sowieso als werkzoekende op de arbeidsmarkt terecht. En daar zijn de kansen voor alle ex-mijnwerkers verre van gelijk.

Uit recent onderzoek bij jongere (- 25 jaar) ex-mijnwerkers uit Genk blijken tussen de verschillende nationaliteitsgroepen grote verschillen te bestaan. (3) De jongere *Belgische ex-mijnwerkers* hebben het minst met problemen te maken: na een korte werkloosheidsperiode kunnen zij vrij vlug opnieuw aan de slag, vaak met een arbeidscontract van onbepaalde duur in (grote) metaal- of scheikundebedrijven. Kunnen zij niet onmiddellijk aan het werk dan krijgen zij toch een goede, individuele opleiding in een bedrijf waar een vaste aanwerving vaak op volgt.

De *Turkse ex-mijnwerkers* zijn er het slechtst aan toe. Hun wedertewerkstelling is uiterst problematisch, laat staan voorspelbaar. Na de mijnsluiting staat hun een lange werkloosheid te wachten. In de beste gevallen krijgen zij een opleiding van de VDAB, van de Limburgse Begeleidingsdienst ex-mijnwerkers schakelopleiding of een andere opleiding of andere begeleidingsdienst (schakelopleiding).

Maar werkzekerheid ligt zeker niet in het vooruitzicht. Zij zullen zich tevreden moeten stellen met dopgeld of een inkomen uit laaggekwalificeerde jobs bij interimbedrijven.

Het hoge loon en het vast werk dat zij door ondergronds mijnwerk konden krijgen behoren nu eens en voor altijd tot het verleden.

De *Italiaanse ex-mijnwerkers* nemen zowat een tussenpositie in. De helft moet met het hierboven geschetst 'Turks-profiel' (on)genoegen nemen.

De andere helft krijgt na maanden VDAB-beroepsopleiding of individuele bedrijfsopleiding, (over 't algemeen vast) werk. Voor hen bestaat wel een kans dat zij op de arbeidsmarkt een goede beurt zullen maken.

Als wij nogal uitvoerig op die drie 'nationale' loopbaanprofielen nader zijn ingegaan, is het wel omdat in deze profielen (een deel van) het toekomstig 'etnisch-samenleven' vervat ligt. De mijnarbeid heeft de migranten een duidelijke economische en sociale (h)erkenning toegemeten. En hiervoor werden zij dan ook beloond met een loon dat gemiddeld – gezien het zwaarder en gevaarlijker ondergronds werk – dat van de Belgische (bovengrondse) arbeiders overtrof.

Maar deze tijd is nu voorbij. De kans dat op de arbeidsmarkt de concurrentie tussen de verschillende etnische- en/of migrantengemeenschappen aanleiding tot nieuwe discriminaties zal geven, is zeker niet uitgesloten. Als dit gebeurt, dan zal de sociale stratificatie door de etnische en nationaliteitskenmerken diep gekleurd en gekloofd worden. Een etnische stratificatie zal in Limburg, zoals in andere grote steden (Antwerpen, Brussel, Parijs of Londen) doorgang vinden. Dit zou dan wel eens het einde van het vaak als voorbeeld geciteerde Limburgs (integratie) model kunnen betekenen.

Bij wijze van besluit:

De uitkomst van wat zich in Limburg aan het afspelen is, is moeilijk te voorspellen. Enerzijds stelt men een belangrijke demografische evolutie vast, een evolutie waar de uitwisseling tussen de verschillende migrantengemeenschappen en de autochtone gemeenschap steeds omvangrijker wordt, maar anderzijds neemt concurrentie tussen die gemeenschappen en zeker op de arbeidsmarkt, hevig toe. In die omstandigheden is het niet uitgesloten dat nieuwe segregatie- en discriminatieverschijnselen de positieve integratie-evolutie (tijdelijk?) zullen stopzetten.

Albert Martens

1 Zie o.m. art. 21 van de wet van 28 juni 1984 (B.S. 12 juli 1984).

2 Deze integratievorm was niet alleen aan Limburg eigen. Dezelfde sociale en ruimtelijke organisatie van de arbeid vond men in Lumbumbaschi, Kolwezi, Likasi, Kambove en andere steden van Katanga, waar dezelfde maatschappij mijnen (o.a. kopermijnen) uitbaatte.

3 Zie o.m.

– MARTENS, E. (1989), *De mijnen sluiten, een andere put in? Een onderzoek naar arbeidsmarktposities van jongere Belgische, Italiaanse en Turkse mijnwerkers van Genk*. K.U. Leuven, Fac. Soc. Wet., Dep. Sociologie (Lic. Thesis).

– DENOLF, L., A. KUTLUOGLU, E. ZERVAS (1989), *Wat nu de K.S.-sluiting? Een analyse van de arbeidsmarktpositie van jonge Turkse en Italiaanse ex-mijnwerkers uit Genk*. Interimrapport DPWB-onderzoek, Departement Sociologie, K.U. Leuven.

Hoofdstuk 6 Zo men zaait, Zo men maait

DE PLURIFORME LIMBURGEN TUSSEN GISTEREN EN HET JAAR 2000

Traag glijdt de Maas door het Limburgse land. Maar hoewel ontkracht door de permanente aderlating bij de Stop van Ternaaien en de Stuw van Borgharen, is zij machtig genoeg om Limburg in twee helften af te grenzen; zij kreeg daar honderdvijftig jaar geleden zelfs een diplomatieke goedkeuring voor. Zo bouwden beide delen elk hun eigen geschiedenis op, als perifere delen van verschillende niet bijster belangrijke koninkrijken in de noord-westhoek van Europa. Het Belgische part was een boerenland zonder de grandeur van het Franstalige Luik en Namen en evenmin sappig als de Vlaamse vlakte. Het Nederlandse deel, ver van het politieke centrum Den Haag en van de Amsterdamse en Rotterdamse bedrijvigheid, werd om zijn eigen taal en cultuur met achterdocht als het donkere zuiden aangemerkt.

Pas interessant werden de twee Limburgen toen er op commerciële basis steenkool te winnen bleek. Daar kwamen de leidinggevend en ingenieurs vanuit de landscentra op af. Toen later bleek dat de plaatselijke bevolking weinig animo vertoonde voor het zware werk ondergronds, werden buitenlanders aangetrokken, die in de Borinage of het Roergebied reeds enige ervaring hadden opgedaan en gelokt werden door de hogere gages en de moderne mijninrichting: Duitsers, Belgen, Polen, Italianen en Slovenen waren de eerste geronselde gastarbeiders in de Nederlandse twintigste eeuw; later, na de laatste wereldoorlog, deden in de Limburgse Kempen na Italianen vooral Turken hun intrede. In de jaren zestig zouden ook andere buitenlandse groepen zich in de beide provincies vestigen. In deze Kempische mijnen was in 1987 ruim 40% van het ondergrondse personeel niet-Belgisch, de helft daarvan van Turkse nationaliteit.

Dit hoofdstuk bemoeit zich met de vraag, welke verwachtingen de provincies aan weerszijden van de Maas mogen koesteren aangaande hun door de internationale migratie veranderde situatie. Na een korte analyse van de statistieken beschouwen we in een eerste deel achtereenvolgens de situatie van de migrantengroepen zelf, die van de beide Limburgse samenlevingen met hun economieën en overheden met het doel een aantal condities te formuleren voor de nabije toekomst. In een tweede deel wordt in vogelvucht een samenvattend beeld geschetst van de beide Limburgen op weg naar het magische jaar 2000.